

คำว่าชาตก เมื่อกล่าวตามมติของโบราณจารย์และในแง่ที่เป็นวรรณคดีของพระ-
พุทธศาสนา ไคแกเรื่องของพระโพธิสัตว์ หรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้าที่ไคแสดง
บทบาทความเป็นวีรบุรุษ หรือบทบาทอื่น ๆ ฉะนั้นคำนี้อาจแปลความหมายไคว่า
เรื่องของพระโพธิสัตว์ แต่การแปลความที่ไคกันทั่วไปนั่นก็คือ เรื่องพระชาติใน
อดีตของพระพุทธเจ้า ชาตก นอกจากจะหมายถึงเรื่องดังกล่าวแล้ว ยังหมายถึง
การรวบรวมชาตกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและหมายถึงคัมภีร์บรรณสาธิตชาตกอีกด้วย^๑

นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง ไคอธิบายคำ "ชาตกัฏฐกถา"

ไว้ว่า

"ชาตก" เป็นศัพท์ที่เกิดจากการสร้างคำด้วยวิธีกิตกซึ่งมีชาต (ชา ชาตุ ลง ต
ปัจจัย แปลว่า เกิดแล้ว) เป็นบทหน้า เก ชาตุ ในความกล่าว ลง กุวิ ปัจจัย
ในนามกิตก ตั้งวิเคราะหุไคว่า ชาต กุยคิตติ ชาตก (เรื่องไค) ยอมกล่าวถึง
(พระโพธิสัตว์) ผู้เกิดแล้ว (เรื่องนั้น) ชื่อว่า ชาตก กุยเหตุนี้ "ชาตก" หรือ
"ชาตก" จึงแปลว่า เรื่องที่กล่าวถึง (พระโพธิสัตว์) ผู้เกิดแล้ว ส่วนคำ
"ชาตกัฏฐกถา" นั้น เป็นคำสมาสระหว่าง "ชาตก" กับ "อฎฐกถา" แปลว่า
คำอธิบายเนื้อ ความของชาตก^๒

ที. ดับบลิว. ริส เดวิดส์ (T.W. Rhys Davids) ไคอธิบายคำ "ชาตก"

ไว้ว่า "ชาต + ก แปลว่า เกี่ยวข้องกับเรื่องที่เกิดขึ้นแล้ว (Jāta + ka, belonging
to, connected with what has happened) หมายถึงเรื่องราวของการเสวย
พระชาติก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้า และเป็นชื่อหนังสือเล่มหนึ่งในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่ง
แต่งเป็นคำประพันธ์ (คาถา) ๕๔๗ เรื่อง"^๓

^๑ฐานิสร์ ชاکรัตพงษ์, "ความรู้เรื่องชาตก." อักษรสาร (กันยายน ๒๕๑๕): ๓๐.

^๒สัมภาษณ์ นาวาอากาศเอก (พิเศษ) แยม ประพัฒน์ทอง, ๓๐ มกราคม ๒๕๒๕.

^๓T.W. Rhys Davids and William, Stede, The Pali Text Society's Pali - English Dictionary (London : Luzac and Company, 1966), p. 281.

จากคำอธิบายดังกล่าวนี้สรุปได้ว่า ชาตก (ชาตก) เป็นเรื่องของพระพุทธเจ้า
ที่เกิดขึ้นแล้วในชาติก่อน ๆ ซึ่งมีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก และยังมีหมายถึงอรรถกถาชาตก
(ชาตกกัฏฐกถา) อีกด้วย

ลักษณะของชาตก (ชาตก) และอรรถกถาชาตก (ชาตกกัฏฐกถา)

ชาตกที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นเป็นคาถา (คำประพันธ์) ล้วน ๆ ชาตก
ที่มีคาถาเดียวเรียกว่า เอกนิบาต มีสองคาถาเรียกว่า ทูกนิบาต มีสามคาถาเรียกว่า
ติกกนิบาต ฯลฯ ในจำนวนชาตก ๕๔๗ เรื่อง ไขแบ่งออกเป็น ๒๒ นิบาต ตามจำนวน
คาถา ดังนี้

เอกนิบาต	(๑ คาถา)	๑๕๐	เรื่อง
ทูกนิบาต	(๒ คาถา)	๑๐๐	เรื่อง
ติกกนิบาต	(๓ คาถา)	๕๐	เรื่อง
จตุกกนิบาต	(๔ คาถา)	๕๐	เรื่อง
ปัญจกนิบาต	(๕ คาถา)	๒๕	เรื่อง
ฉกนิบาต	(๖ คาถา)	๒๐	เรื่อง
สัตตนิบาต	(๗ คาถา)	๒๑	เรื่อง
อัฏฐกนิบาต	(๘ คาถา)	๑๐	เรื่อง
นวกนิบาต	(๙ คาถา)	๑๒	เรื่อง
ทสกนิบาต	(๑๐ คาถา)	๑๖	เรื่อง
เอกทสนิบาต	(๑๑ คาถา)	๔	เรื่อง
ทวาทสนิบาต	(๑๒ คาถา)	๑๐	เรื่อง
เตรสนิบาต	(๑๓ คาถา)	๑๐	เรื่อง
ปภังคกนิบาต	(จำนวนคาถาไม่แน่นอน)	๑๓	เรื่อง
วิสตินิบาต	(๒๐ คาถา)	๑๔	เรื่อง
ติงสตินิบาต	(๓๐ คาถา)	๑๐	เรื่อง

จักราศีสนิบาต	(๔๐ คาถา)	๕	เรื่อง
ปัญญาสนิบาต	(๕๐ คาถา)	๓	เรื่อง
สังขรสนิบาต	(๖๐ คาถา)	๒	เรื่อง
สัตตคติสนิบาต	(๗๐ คาถา)	๒	เรื่อง
อสีติสนิบาต	(๘๐ คาถา)	๕	เรื่อง
มหานิบาต	(๘๑ คาถาขึ้นไป)	๑๐	เรื่อง*

ลักษณะของชาตกในพระไตรปิฎกนั้นเป็นคาถา (คำประพันธ์) ล้วน ๆ ทั้ง
ตัวอย่างต่อไปนี้

เอกนิบาต (มี ๑ คาถา)

~~๖ สกุนชาตก~~

ยฺชนิสฺสึตฺตา ชคฺคิรฺุหํ (วิหฺงคฺมา) สุวํ อคฺคิ ปมฺพฺยจฺติ
ทิสฺสา ภชถ วงฺกฺกฺคา ชาคํ สรณฺโต ภยฺนฺติ ฯ

สกุนชาตก ๑๑ วรรค ๑

๗ ทิตฺติรชาตก

เย วุฑฺฒมฺปจายนฺติ นรฺา ฐมฺมสฺส โภวิหา
ทิกฺกุเร ฐมฺเม จ ปาสํสา สมฺปฺราโย จ สุกคฺคํทิตฺติ ฯ
ทิตฺติรชาตก สุตฺตมํ ๑

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

---

* มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกปิฎก. ๑๐ ภาค. (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
พานิชย์กุล, ๒๕๖๕ - ๒๕๖๗).

๑๘ พกชาตก

นาจจุนต์ นิกคิปปญโญ
อาราเชติ นิกคิปปญโญ

นิกคยา สุขเมทธิ
พโก กถกฏคามิวาติ ฯ

พกชาตก อฏฐมัม

ความแปล

๖ สกฺกชาตก

นททั้งหลายอาศัยต้นไม้ใด ต้นไม้นั้นยอมทิ้งเอาไฟลงมา
นททั้งหลายจงพากันหนีไปอยู่เสียที่อื่นเถิด ภัยเกิดจากที่พึ่ง
ของพวกเราแล้ว ฯ

จบสกฺกชาตกที่ ๖

๗ ติตติรชาตก

นรชนเหล่าใด ฉลาดในธรรม ย่อมมอบน้อมคนผู้เจริญ
นรชนเหล่านั้น เป็นผู้ได้รับความสรรเสริญ ในปัจจุบัน
และมีสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ฯ

จบติตติรชาตกที่ ๗

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

สยามรัฐสส เคนปีถัก, สุตฺตฺนตฺปิฎก ขุทฺทกนิกายสส ชาตก ปรุโม
ภาโก, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔๗๐), ๒๗ : ๑๒ - ๑๓.

๔ พกษาคถ

บุคคลผู้ไช้ปัญญาหลอกลวงคนอื่น ย่อมไม่ได้ความสุขเป็นนิตย์
 เพราะผู้ไช้ปัญญาหลอกลวงคนอื่น ย่อมประสบผลแห่งบาปกรรมที่
 คนทำไว้ เหมือนนกยางถูกปูหนึบคอ ฉะนั้น ฯ

จบพงษาคถที่ ๔*

ทุกนิบาต (มี ๒ คถา)

๒ กุรุคมิคชาตก

(คถาที่ ๑)	อิงข วทหมย ปาสี	ฉินท ทนเทหิ กจณป
	อหิ คถา กริสสามิ	ยถา เนหิติ ลุททโก ฯ
(คถาที่ ๒)	กจณโป ปาวีสี วาริ	กุรุโค ปาวีสี วัน
	สทปโต ทุมคกมหา	ทูเร มุตเต อปานยิติ ฯ

กุรุคมิคชาตก ฉกฐิ

๓ อสสกชาตก

(คถาที่ ๑)	อยมสสกราเชน	เทโส วิจริโต มยา
	อนุกามยกาเมน	ปิเยน ปตินา สห ฯ
(คถาที่ ๒)	นเวน สุรทุกเชน	โปราณิ อปิติยติ
	ตสมวา อสสกรณูญาว	กัโณ ปิยโคร มมนติ ฯ

อสสกชาตก สคตัม ฯ

*พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕),

๔ สัจธรรมชาตก

- (คาถาที่ ๑) อลเมเทหิ อมเพหิ ชมพูหิ ปนเสหิ
ยานิ ปาวิ สมุทตฺสส วริ มยหิ อุมุโพโร ฯ
- (คาถาที่ ๒) มหตี วค เต โพนฺทิ น จ ปญฺญา ทพฺปิกา
สัจฺจมาโร วญฺจโศ เมสิ คจฺจนานิ ยถาสุขนฺติ ฯ

สัจธรรมชาตก อภฺรุมิ

ความแปล

๕ รุจุมิคชาตก

- ~~(คาถาที่ ๑) ถูกอนเตา เราขอเตือน ท่านจงกตขางอันมีเกลียวแข็งด้วยพัน
เราจักทำอุบายไม่ให้นายพรานมาถึงเร็วใด ฯ~~
- (คาถาที่ ๒) เต่าก็ลงน้ำไป กวางก็เข้าป่าไป นกสทปัตตะไปถึงต้นไม้แล้ว
ก็พาลูก ๆ ไปอยู่ในที่ห่างไกล ฯ

จบรุจุมิคชาตกที่ ๕

๖ อัสสกชาตก

- (คาถาที่ ๑) ประเทศนี้ เราผู้มีความจงรัก ได้เที่ยวเล่นอยู่กับพระเจ้าอัสสกะ
ผู้เป็นพระสวามีที่รัก ฯ
- (คาถาที่ ๒) ความสุขและความทุกข์เก่า ถูกความสุขและความทุกข์ใหม่
ปกปิดไว้ เพราะฉะนั้น หนอนจึงเป็นที่รักของเรายิ่งกว่าพระเจ้า
อัสสกะอีก ฯ

จบอัสสกชาตกที่ ๖

๔ สุงสูมารชาตก

- (คาถาที่ ๑) เราไม่ต้องการด้วยผลมะม่วง ผลหว้า และผลขนุนทั้งหลาย
ที่ท่านเห็นฝั่งสมุทร มะเคื่อของเรานี้ดีกว่า ฯ
- (คาถาที่ ๒) ร่างกายของท่านใหญ่โตก็จริง แต่ปัญญาหาสมควรแก่ร่างกายไม่
ถูกอนจรจะเข้ ท่านถูกเราลวงเสียแล้ว บัดนี้ท่านจงไปตามสบายเถิด ฯ

จบสุงสูมารชาตกที่ ๔*

คึกกนิบาต (มี ๓ คาถา)

๔ อารามทุสกชาตก

- (คาถาที่ ๑) ~~โยเมสสุจ สเมทานัน~~ ~~อหุวา เสฏฐสมมโต~~
~~คัสสายั เอทิสี ปญญา~~ ~~กิเมว อิตรา ปชา ฯ~~
- (คาถาที่ ๒) ~~เอวเมว ตวั พรหมเม~~ ~~อนนุญาย วินินทสิ~~
~~กถั ทิ มุล อทิสวา~~ ~~มุกขั ชญญา ปตักุริตติ ฯ~~
- (คาถาที่ ๓) ~~นาหิ คุมเห วินินทามิ~~ ~~เย เจตถ วานรา วเน~~
~~วิสเสโน จ คารยุโ~~ ~~ยสสคตา มุกขโรปกาคิ ฯ~~

อารามทุสกชาตก อฏฐมัม ฯ

๕ สุชาทาชาตก

- (คาถาที่ ๑) นหิ วณณน สมปนนา มนุชกา ปิยทสุสนา
ขรวาจา ปิยา โหนติ อสมิ โลเก ปรมหิ จ ฯ

*พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕),

(คาถาที่ ๒) ข้าแต่ท่านผู้ประเสริฐ ท่านยังไม่รู้อะไร โฉนมากันติเคียนเราต่าง ๆ
อย่างนี้แล้ว เรายังไม่เห็นรากไม้แล้ว จะพึงรู้คนไม่ว่ารากหยั่งไปอีก
ได้อย่างไรเล่า

(คาถาที่ ๓) เราไม่เคียนท่านทั้งหลาย พวกท่านเป็นลิงไพรอาศัยอยู่ในป่า แต่
ว่านายอุยบาลทั้งหลายผู้ถูกคนไม้ เพื่อประโยชน์แก่พระราชอาชญาของคฤ
พระราชอาชญาของคฤนั้น คือ พระเจ้าวิสสเสนะ จะพึงถูกเคียนได้ ๆ

จบอารมพุทธสาธกที่ ๘

๙ สุชาตาสาคก

(คาถาที่ ๑) สัตว์เหล่านี้สมบุรณ์ด้วยสิริวรรณะ มีสำเนียงอ่อนหวานน่ารักน่าชม
(แต่) เป็นสัตว์มีวาจากระด้าง ย่อมไม่เป็นที่รักของใคร ทั้งในโลกนี้
และโลกหน้าเลย

(คาถาที่ ๒) ท่านก็ได้เห็นมิใช่หรือว่า นกอุเทวาคำลายพร้อยตัวนี้เป็นที่รักของสัตว์
ทั้งหลายเป็นอันมาก เพราะวาจาอ่อนหวาน

(คาถาที่ ๓) เพราะฉะนั้น ผู้ที่ต้องการจะให้ตนเป็นที่รักของประชาชน พึงกล่าวถ้อย
คำสละสลวย พูดพอประมาณ ไม่พู่ชาน ถ้อยคำของผู้แสดงอรรถและ
ธรรมเป็นถ้อยคำไพเราะ ๆ

จบสุชาตาสาคกที่ ๙

๑๐ อุลูกสาธก

(คาถาที่ ๑) ได้ยินว่า พวกญาติทั้งมวลตั้งนกล้ำให้เป็นผู้ใหญ่ ถ้าพวกญาติอนุญาติ
ฉันจะขอพูดสักคำหนึ่ง ๆ

(คาถาที่ ๒) อุลูกสาธาย เราทั้งหมดอนุญาติให้ท่านพูด แต่จงพูดแต่ถ้อยคำที่เป็นอรรถ
และธรรมอย่างเกี้ยว เพราะว่ามันที่หุ้ม ๆ มีปัญญาและทรงไว้ซึ่งญาณ
อันรุ่งเรืองมีอยู่ ๆ

(คาถาที่ ๓) ขอความเจริญจงมีแก่ท่านทั้งหลาย การแต่งตั้งนกเค้าให้เป็นใหญ่
ข้าพเจ้าไม่ชอบใจ ท่านจงมองดูหน้าของนกเค้าผู้ไม่โกรธเกิด นกเค้า
โกรธแล้วจักทำหน้าที่เป็นอย่างไร ฯ

จบอุลughซาคกที่ ๑๐°

ส่วนชาตักฎฐกถา หรืออรรถกถาซาคกนั้น แต่งเป็นร้อยแก้วประกอบคาถาให้
ได้ความสมบูรณ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ฐานิสร์ ชاکรัตพงศ์ ได้อธิบายเรื่องอรรถกถาซาคกไว้
ว่าซาคกทูลเรื่อง (หมายถึงอรรถกถาซาคก) ประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

- ๑. ~~ปัจจุบันวัตถุ~~ เรื่องปัจจุบัน (เล่าเหตุการณ์ที่เป็นสาเหตุให้พระพุทธเจ้า
ตรัสซาคก)
- ๒. อดีตวัตถุ เป็นตัวซาคกแท้
- ๓. คาถา เป็นส่วนหนึ่งในอดีตวัตถุ แต่บางทีก็เป็นส่วนของปัจจุบันวัตถุ
- ๔. เรื่องวิจารณ์ไวยากรณ์และถ้อยคำของคาถา
- ๕. สโมธาน การเชื่อมเรื่องทั้งสอง คือปัจจุบันและอดีตเข้าด้วยกันโดยระบุ
ตัวละครในอดีตว่าเป็นตัวคนเดียวกับบุคคลในสมัยของพระพุทธเจ้า

เพื่อให้เข้าใจดียิ่งขึ้น ผู้วิจัยขอยกชาตักฎฐกถาเรื่อง สุตุมารซาคก มา
ประกอบคำอธิบายดังนี้

๔. สุตุมารซาคก

อลเมเทหิ อมเพหิติ อิทํ สตุถวา เวพฺพเน วิหรนฺโต เทวทศสสุ
วชาย ปริสฺสกนํ อารพภ กเสสิ ฯ

007523

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕),

๒๓ : ๑๐๘.

๒ฐานิสร์ ชاکรัตพงศ์, "ความรู้เรื่องซาคก" อักษรสาร (กันยายน ๒๕๑๕): ๓๐.

คทา หิ สตุถา เทวทศโต วชาย ปริสกกตติ สตุถา น ภิกขเว
อิทาเนว เทวทศโต มยหิ วชาย ปริสกกตติ ปุพเพปิ ปริสกกตติ เยว
สนฺตาสมฺมคฺคิ ปน กาคฺคิ นาสกฺขิตฺติ วทฺวา อตฺถิ อาทริ ฯ

ความค่อนนี้เป็นค่อนคั้นของชาตกัฏฐกถา ที่เรียกว่าปัจจุบันวัตถุ กล่าวถึงสาเหตุ
ที่พระพุทธเจ้าตรัสชาตก แปลความว่า

พระศาสดาเมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัตผู้ซึ่งพยายามจะ
ปลงพระชนมพระองค ตรีสพระธรรมเทศนาว่า อลเมเตหิ อมฺเพหิ ดังนี้เป็นคณ
ความว่าในครั้งนั้นพระศาสดาทรงทราบวาพระเทวทัตพยายามจะปลงพระชนม
พระองค จึงตรัสว่า "ดูกอนิกนุทั้งหลาย เทวทัตมิใช่พยายามจะฆ่าเราๆในชาตินี้
เท่านั้น ในชาติก่อนกพยายามจะฆ่าเรา แต่ไม่สามารถที่จะกระทำแมแต่เพียงให้
เราสะดุ้ง" แลวตรัสอภิกคินิทาน

อติเต พารามสึยฺย พฺรหฺมทศเต รชชํ กาเรนฺเต โภชิสฺสโต หิมานฺตปฺป-
เทเส กบฺปิโยนียํ นิพฺพตฺติคฺคฺวา นาคพโล ฉามสมฺปนฺโน มหาสรีโร โลกคฺคปฺปคฺโค
หุตฺวา คฺงคานิวตฺตเน อรณฺญายตเน วาสํ กปฺเปสิ ฯ คทา คฺงคายํ เอโก
สุํสูมาโร วสิ ฯ อถสฺส ภริยา โภชิสฺสคฺคสฺส สรีริํ หิสฺสวา คฺคสฺส หทยมฺเส
โทหํ อูปฺปาเทคฺวา สุํสูมาโร อาท อหํ สามี เอกสฺส กปฺปราชสฺส หทยํ
ชาหิตฺตุกามาติ ฯ กทฺเท มยํ ชลโคจฺรา เอส ชลโคจโร กินฺติ ตํ คณฺหิตฺตุ
สกฺขิสฺสามาติ ฯ เยน เกนจิ อูปฺปาเยน คณฺห สเจ น ลภิสฺสสามี มริสฺสสามีติ ฯ
เคน หิ มา จินฺตยิ อตุเถโก อูปฺปาโย ชาทาเปสฺสสามี คณฺคสฺส หทยนฺติ สุํสูมาโร
สมฺมสฺสาเสคฺวา โภชิสฺสคฺคสฺส คฺงคาย ปานียํ ปวิคฺวา คฺงคาย ตีเร นิสินฺนกาเล
สนฺติกิ คณฺคฺวา เอวมาท วานรินฺท อิมสฺมี ปเทเส กทฺทลิลลานิ ชาหฺนโต ก็

---

*มหาหมกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พาณิชย์กุลผล,
๒๕๖๕), ๓ : ๒๑๐.

คำ จินณภูฐานเน ยเว วิจรสิ ปารคฺคทาย อมฺพชฺมพฺพาทินิ มจฺจรมลანი อนฺโต
 นคฺคิ ก็ เต คคฺค กนฺตฺวา ผลาณลํ ชาตีฏุ น วฏฺฏคฺคิ ๗ กุมภีลราช คจฺคา
 มโหทกา วิตุคฺคิณฺนา กถิ คคฺค คบิสุสํมิตฺติ ๗ สเจ คจฺจสิ อหิ คํ มม ปิฏฺฐี
 อาโรเปตฺวา เนสฺสํมิตฺติ ๗ โส สหฺททิตฺวา สาธฺจฺจติ สมฺปคฺคิณฺนิ ๗ เตนฺ ทิ เอหิ
 ปิฏฺฐี เม อภฺริหฺทาติ จ วุคฺคเต คํ อภฺริหฺติ ๗ สํสุมาโร โลกํ เนตฺวา อุตฺเท
 โอสีทาเปสิ ๗ โพรสิสฺสคฺคโต สมฺม อุตฺเท มํ โอสีทาเปสิ ก็ นุ โข เอคฺคนฺติ
 อาห ๗ นานํ คํ สุชฺชมมคฺคทาย คคฺคเตว คจฺจณามิ ภฺริยาย ปน เม เตว
 ททฺยมฺเส โททโพ อฺปฺปนฺโน คมฺหํ ทว ททฺยํ ชาทาเปตฺกามาติ ๗ สมฺม กเถน-
 เตนฺ เต สุนฺทริ กถิ สเจ อมฺหากํ อุตฺเท ททฺยํ ภเวยฺย สาชคฺคเคสุ จรฺนคฺคานํ
~~จฺจณวิจฺจณํ ภเวยฺยยาติ ๗ กถิ ปน อฺมฺเห รุเปลาติ ๗ โพรสิสฺสคฺคโต อวิหฺจเร เอกํ~~
 อฺมฺพฺรํ ปกฺกผลปฺปิตฺธิสมฺปนฺนํ ทสฺเสตฺวา ปสฺเสตฺวานิ อมฺหากํ ททฺยานิ เอคฺคสมฺมิ
 อฺมฺพฺรํวฺกฺเข โอลมฺพนฺคฺคิ ๗ สเจ เม ททฺยํ ทสฺสสิ อหนฺตํ น มาเรสฺสํมิตฺติ ๗
 เตนฺ ทิ มํ เอคํ เเนหิ อหนฺเต วฺกฺเข โอลมฺพนฺคํ ทสฺสํมิตฺติ ๗ โส คํ
 อาทาย คคฺค อคฺมาสิ ๗ โพรสิสฺสคฺคโต คคฺค ปิฏฺฐีโต อฺปฺปคฺคิตฺวา อฺมฺพฺรํวฺกฺเข
 นิสิตฺติวํ สมฺม พาลสํสุมาร อิมํสํ สคฺคานํ ททฺยํ นาม วฺกฺชคฺคเค โหคฺคิ สญฺญี
 อโหสิ พาโลสิ อหนฺตํ วญฺเจสิ ทว ผลาณลํ คเวว โหคฺค สรรีเมว เต
 มหนฺตํ ปญฺญา ปน นคฺคฺคิ วคฺคา อิมมคฺคํ ปกาเสนฺโต อิม คาคา อโวจ^๑

ความตอนนี้เป็นตอนที่ ๒ ที่เรียกว่า อคิถวัคค เป็นเรื่องในอดีตชาติของพระ-
 พุทธเจ้าที่พระองค์ตรัสเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟัง แปลความว่า

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในเมืองพาราณสี พระ-
 โพรสิสฺสตัวเสวยพระชาติเป็นวานร มีกำลังปานช้างสาร สมบูรณ์ด้วยเรี่ยวแรง
 มีร่างกายใหญ่สง่างาม อาศัยอยู่ที่ราวโพธิ์ ตรงคองแม่น้ำคงคาในประเทศหิมพานต์
 ในครั้งนั้น มีจระเข้ตัวหนึ่งอาศัยอยู่ในแม่น้ำคงคา ครั้งนั้นภรรยาของจระเข้นั้น

^๑มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัมภฺรคฺคา, ภาค ๓, หน้า ๒๑๑ - ๒๑๒.

เห็นร่างกายของพระโพธิสัตว์แล้ว เกิดแพทองอยากกินเนื้อหัวใจของพระโพธิสัตว์ จึงกล่าวกะจรุเชวา "ข้าแต่สามี ข้าพเจ้ายากกินเนื้อหัวใจพญากะระบีตัวนั้น จรุเชกกล่าววา "แน่ะนางจเรญ เราเป็นสัตว์น้า เขาเป็นสัตว์บก เราจักสามารถจับตัวเขาได้อย่างไร" ภริยากล่าววา "จงออกอุบายสักอย่างหนึ่ง จับเถิด ถ้าไม่ได้นั้นจักตาย" จรุเชจึงปลอบใจวา "ถ้าเช่นนั้นอยากได้เลย มีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง จักให้เจ้าไดกินเนื้อหัวใจพญาวานรนั้น" จึงเขาไปหา พระโพธิสัตว์ในเวลาทีพระโพธิสัตว์ค้มน้ำทีแม่น้ำคงคาแลวนั่งอยู่บนฝั่งแม่น้ำนั้น กลาวอย่างนี้วา "ดูก่อนวานรินทร ทานเกี่ยวกินผลกลวยในประเทศนี้ เทียวไป ในทีทีเคยอย่างเกี่ยวเท่านั้นหรือ ทีฝั่งแม่น้ำคงคาปากโนนมีผลไม้มีรสหวานอรอย เป็นตุนวา ผลมะม่วงและผลหวาไม่รู้จักหมด ทานไม่ควรจะกินผลไม้ใหญ่ที ฝั่งโนนบางหรือ" พระโพธิสัตว์กลาววา "ดูก่อนพญากุมภีร แม่น้ำคงคามีน้ามาก ทิ้งกวางขวาง ข้าพเจ้าจักไปฝั่งโนนได้อย่างไร" จรุเชกกล่าววา "ถ้าท่านจักไป เราจักพาท่านขึ้นหลังเราไป" พระโพธิสัตว์หลังบเชื้อจึงรับคำ เมื่อจรุเชบอกวา ถ้าเช่นนั้นจงมาขึ้นหลังเราเถิด จึงขึ้นหลังจรุเช จรุเชพาไปไถหนอยหนึ่งก็ คำนำจมลง พระโพธิสัตว์กลาววา "แน่สหายทวนแกลงให้ข้าพเจ้าจมน้า นี้ เรือองอะไรกันเล่า" จรุเชกกล่าววา "เรามีโคพาท่านไปตามธรรมชาติโดยดี แดวาทริยาของข้าพเจ้าเกิดแพทองในเนื้อหัวใจของท่าน ข้าพเจ้ายากจะให้ เขาไดกินหัวใจของท่าน" พระโพธิสัตว์กลาววา "แน่สหายทีท่านบอกมาดีแล้ว ถ้าหัวใจทิ้งอยู่ในท้องของข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าเทียวไปตามยอดไม้ หัวใจก็จะ พึ่งแหลกลายหมด" จรุเชถามวา "ก็ท่านเก็บไว้ทีไหนเล่า" พระโพธิสัตว์ชี้ ไถถุนมะเคื่อซึ่งมีผลสุกเป็นพวงตนหนึ่งไถทีไม่ไกล กลาววา "ท่านจงดูหัวใจของ ข้าพเจ้าเหล่านั้นเถิด หอยอยู่ที่ตนมะเคื่อคนั้น" จรุเชกกล่าววา "ดูท่านจัก ให้หัวใจแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักไม่ฆ่าท่าน" พระโพธิสัตว์กลาววา "ถ้าเช่นนั้น จงพาข้าพเจ้าไปที่ตนมะเคื่อ นั้นเถิด ข้าพเจ้าจักให้หัวใจทีหอยอยู่ที่ตนไม" จรุเช พาพระโพธิสัตว์ไปที่ตนมะเคื่อ นั้น พระโพธิสัตว์จึงกระโดดขึ้นจากหลังจรุเช นั่ง บนตนมะเคื่อ กลาววา "ดูก่อนสหายจรุเชหนาใจ เจ้าเขาใจวา เชื่อว่าหัวใจ สัตว์ทั้งหลายนี้อยูบนยอดไม้ เจ้าเป็นสัตว์ใจ เราจึงลงเจ้า ผลไม้ใหญ่ของ เจ้าก็ส่วนของเจ้าเถิด เจ้าก็ใหญ่แต่ตัวเท่านั้น แต่ทามีปัญญาไม เมื่อจะประกาศ เนื้อความนี้ โลกกล่าวถาดาน

อลเมเทติ อมเพติ
 ยานี ปาริ สมุทสส

ชมพูที ปนเสตี จ
 วรี มยหิ อุมพโร ๗

ความตอนนี้เป็นอดีตวัตถุเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย แปลความว่า
 จะเข้าเป็นผู้ราวกะพวยแพ่สักพันครั้ง เป็นผู้มีความทุกข์ มีใจไม่สบาย มีความ
 ซึมเซา กลับไปแสวงสถานอื่นเป็นที่อยู่ของตน

สตถา อิมิ ฐมฺมเทสนํ อahrtiva ชาตักํ สโมชานเสสิ ฯ ททา สํสุ-
 มาโร เทวทโคโต อโหสิ สํสุมาโร จิญจมาณวิกา กปिरราชา ปน อหเมวาทิ ฯ

สํสุมารชาตักํ อฏฐมํ ฯ^๖

ความตอนนี้เป็นตอนที่ ๕ ที่เรียกว่าสโมชาน หรือประชุมชาตก เป็นการเชื่อม
 เรื่องทั้งสองคือปัจจุบันและอดีตเข้าด้วยกัน แปลความว่า

~~พระศาสดานำธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว ทรงประชุมชาตกว่า จะเข้าในครั้งนั้น
 ไคมาเป็นเทวทัต นางจระเขไคมาเป็นนางจิญจมาณวิกา ส่วนพญาวานรนั้น
 ไคมาเป็นเรา~~

จบสํสุมารชาตกที่ ๘

ประวัติความเป็นมาของชาตกัฏฐกถา

รูปลักษณะที่เก่าแก่ที่สุดของชาตกนั้น เข้าใจว่าเป็นเพียงนิทานหรือเรื่องเล่า
 เท่านั้น ไม่มีปัจจุบันวัตถุ กถา และสโมชาน เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมก็ยกเอา
 นิทานหรือเรื่องเล่านี้มาประกอบเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจธรรมะดียิ่งขึ้น^๖

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายเรื่องชาตกเป็นคำนำ
 ไว้ในหนังสือนิบาตชาตก เล่ม ๑ ว่า

มหามกุฏราชวิทยาลัย, ชาตกัฏฐกถา, ภาค ๓, หน้า ๒๑๓.

^๖ T.W. Rhys Davids, Buddhist India, 8th ed. (India :
 Susil Gupta Ltd, 1959), p. 87.

เรื่องชาคนี่ไม่ใช่เป็นเรื่องราวในครั้งพุทธกาล เป็นเรื่องมีมาเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนานที่จะพึงกำหนดโคกขยหลักฐานหลายอย่าง ถึงในชาคนเองก็รับว่าเป็นเรื่องเก่า คุยขึ้น อดีต ทุกแห่ง เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมถึงที่ควรจะให้ความซัดขึ้นควยชกนทานมาลาว ก็ชกมาสาชกให้ความกระจางขึ้น

การยกนิทานมาประกอบคำสอนนี้คงจะเป็นที่นิยมกันทั่วไป เมื่อเล่ากันต่อ ๆ มาก็จำเรื่องนิทานได้เป็นอย่างดี ครั้นพระพุทธเจ้าเสด็จปรินิพพานแล้ว เรื่องชาคนหรือนิทานดังกล่าวนี้ก็ถูกบันทึกไว้ แต่เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น ไม่มีเรื่องชาคนทั้งหมด^๒ และส่วนที่บันทึกไว้นี้ก็คือชาคนในพระไตรปิฎกที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันซึ่งมีเฉพาะคาถาเท่านั้น

นอกจากจะบันทึกไว้แล้ว ยังมีการแกะสลักเรื่องชาคนไว้ตามสถานที่ต่าง ๆ เช่น ที่ประตูใหญ่และที่รั้วของสถูปสัจจี (Sanchi) ที่สถูปพรหุต (Bharhut) และที่ถ้ำอชันตะ (Ajanta) รูปต่าง ๆ เหล่านี้มีส่วนคล้ายกับคาถาตอนใดตอนหนึ่งที่สำคัญ ผู้ที่เคยรู้เรื่องมาก่อน เมื่อเห็นรูปก็จะเข้าใจเรื่องชาคนนั้นได้ แต่ผู้ที่ไม่เคยรู้เรื่องมาก่อนอาจจะไม่เข้าใจอะไรเลย มีรูปแกะสลักรูปหนึ่งพบที่สถูปพรหุต บางส่วนแตกหักแล้ว แต่ก็ยังมีตัวอักษรปรากฏอยู่ชัดเจนว่า "ยั พมโน อวเยสิ ชาตก" ข้อความนี้คล้ายกับคำขึ้นต้นคาถาในชาคนเรื่องอชันตะชาคน^๓

^๑พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, "พระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาคน" นิบาตชาคน (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๖๒), ๑ : ๕.

^๒T.W. Rhys Davids, Buddhist India, p. 87.

^๓Ethel Besnick, Jataka Tales. (London : 1956), p. 2.

^๔T.W. Rhys Davids, Buddhist India, p. 89.

ข้อความที่ขึ้นต้นคาถาในอชันตะชาคน มีว่าดังนี้ "ยั พรหมโณ อวาเทสิ วิณฺ สุมมุขเวฐีโต"

ชาตกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกนั้น มีเฉพาะคทาซึ่งเขียนเป็นภาษาบาลีเท่านั้น ส่วนเรื่องอธิบายชาตกหรือชาตกัฏฐกถา ได้มีผู้เขียนไว้เป็นภาษาสิงหลในประเทศลังกามาช้านานแล้ว แต่คทาถายังคงเป็นภาษาบาลี ครั้นต่อมาราว ค.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๕๗๓) พระพุทธโฆชะได้แปลชาตกัฏฐกถาเป็นภาษาบาลี หลังจากนั้นต้นฉบับภาษาสิงหลก็สูญหายไป^๑

ศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์ (Professor Rhys Davids) ได้เริ่มแปลชาตกัฏฐกถาเป็นครั้งแรกในปี ค.ศ. ๑๘๘๐ โดยแปลไว้ ๔๐ เรื่อง ต่อมา อี.บี.โคเวลล์ (E.B. Cowell) และคณะได้ช่วยกันแปลเป็นภาษาอังกฤษต่อจากศาสตราจารย์ ริส เดวิดส์ จนครบ ๕๔๗ เรื่อง และได้จัดพิมพ์เป็นหนังสือ Jataka Stories มี ๖ เล่ม พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๘๕ และพิมพ์ใหม่อีกครั้งหนึ่งเมื่อปี ค.ศ. ๑๘๙๒

ชาตกัฏฐกถาในประเทศไทย

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเรื่องชาตกเป็นค่านำไว้ในนิบาตชาตก เล่ม ๑ ว่า "หนังสือนิบาตชาตกนี้ ต้นฉบับภาษาบาลีมีอยู่ในสยามประเทศมาช้านานแต่ก็ตกอับรพ แต่ยังมีผู้ใดแปลเป็นภาษาไทย เรียบเรียงไว้เป็นหมวดหมู่ตามคัมภีร์เดิมไม่ เป็นแต่เลือกแปลเฉพาะเรื่อง แปลออกเป็นหนังสือเทศน์บ้าง เป็นหนังสือสวดบ้าง"^๓

จากข้อความที่กล่าวมานี้ แสดงว่าเรื่องชาตกได้เข้ามาในประเทศไทยเป็นเวลายาวนานแล้ว คงจะเข้ามาพร้อมกับพุทธศาสนาซึ่งมีลังกาวงศ์ (หินยาน) จนกระทั่ง

^๑ E.B. Cowell, Jataka Stories, p. x.

^๒ Ibid., p. xii.

^๓ กรมพระยาคำรงราชานุภาพ, "ความอธิบายเรื่องชาตก." นิบาตชาตก (พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๔๖๒), ๑ : ๒.

เรื่องชาดกเป็นที่รู้จักกันแพร่หลาย เรื่องที่คนไทยรู้จักกันมากที่สุดคือเวสสันดรชาดก ซึ่งเป็นพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะไปเกิดเป็นพระพุทธเจ้า เวสสันดรชาดกนี้ สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถโปรดให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตร่วมกันแปลและแต่งเป็นร้อยกรองเมื่อปี พ.ศ. ๒๐๒๕ เพื่อใช้สวดเรียกว่า "มหาชาติคำหลวง"

หลังจากนั้นก็ยังมีผู้นิยมนำเอาเรื่องชาดกมาแปลและแต่งขึ้นใหม่เป็นจำนวนมาก โดยเลือกแปลเป็นเรื่อง ๆ ไป จนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระราชดำริว่า ถ้าใครแปลชาดกเป็นภาษาไทยให้ครบทุกเรื่อง ก็จะเป็นประโยชน์มาก ครั้นเมื่อจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในงานพระศพพระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้าหญิงศรีวิไลลักษณ์ กรมขุนสุพรรณภาควดี เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๗ จึงได้ทรงอาราธนาสมเด็จพระมหาสมณะ ซึ่งตอนนั้นยังดำรงพระยศเป็นพระเจ้าอนงยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ให้เป็นประธาน พร้อมด้วยพระราชคณะอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง ช่วยกันแปลนิบาตชาดกถวายตามพระราชประสงค์ ให้ทันพิมพ์แจกในงานพระศพครั้งนั้น ๓๐ เรื่อง

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต บรรดาบัณฑิตผู้มีความรู้ภาษาบาลี ต่างก็รีบแปลหนังสือนิบาตชาดกที่ยังเหลืออยู่ เพื่อให้สำเร็จตามพระราชประสงค์ สำหรับการจักพิมพ์นั้น หอพระสมุดวชิรญาณรับเป็นธุระในการพิมพ์ จนถึง พ.ศ. ๒๔๗๔ จึงได้พิมพ์นิบาตชาดกไว้ทั้งหมด ๒๓ เล่ม

นอกจากนิบาตชาดกฉบับหอพระสมุดวชิรญาณแล้ว สำนักอบรมครูวัดสามพระยา (ส.อ.ส.) ก็ร่วมกันแปลชาดกอีกชุดอีกครั้งหนึ่งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๓ มีทั้งหมด ๒๐ เล่ม ใช้ชื่อว่า "พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส."